

Joan-Lluís Lluís

**ELS
INVISIBLES**

L'Accent

ELS INVISIBLES

Joan-Lluís Lluís

ELS INVISIBLES
Autoretrat amb llengües i treballs

L'AVENÇ
Barcelona
2020

Barcelona, març de 2020
© del text, Joan-Lluís Lluís
Drets d'edició negociats a través d'Asterisc Agents.
© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2020
Passeig de Sant Joan, 26, 2n 1a
08010 Barcelona
Telèfon: 93 245 79 21 Fax: 93 265 44 16
www.lavenc.cat
www.ellsllibresdelavenc.cat
www.llegirencatala.cat

Es reserven tots els drets.
Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada
amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei.
Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics)
si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra
(www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç

BIC: FBA
ISBN: 978-84-16853-40-3
Ref. AVEN119
Dipòsit legal: B. 2925-2020
Imprès a Gràfiques 92

TAULA

U. El passafurtant	13
Dos. Saltadors de frontera	20
Tres. Veire, got, vas	27
Quatre. <i>Cave canem</i>	35
Cinc. Fils entortolligats	44
Sis. Encara sort que anem cap a l'estiu	50
Set. Malfia't de la història, noi	57
Vuit. Un riu de mil anys	65
Nou. Paradoxa hippie	67
Deu. Calders	71
Onze. Regal de monjos	75
Dotze. Puces i pols	78
Tretze. Borrasca al Camp Nou	83
Catorze. Breu passeig amb Nabókov, i uns quants altres	90
Quinze. El caminant i els murals	94
Setze. Breu parèntesi amb <i>L'Avenç</i>	99

Disset. Lluís amb accent, i sense	102
Divuit. Anant-hi	109
Dinou. Vint-i-quatre anys	116

*Només fràgils mots
de la meva llengua,
arrel i llavor.*
Salvador Espriu

*A Jean-Louis,
que va fer-me el favor d'acceptar desaparèixer*

U

EL PASSAFURTANT

Es riuen de mi. Tots, o gairebé tots, es riuen de mi. Riuen perquè he respost malament una pregunta de la mestra, una pregunta de vocabulari francès.

La mestra havia dibuixat a la pissarra una capsa amb la seva tapa i havia preguntat com es deia “ça”, tot ensenyant la tapa, i tot seguit designant-me a mi:

—*Jean-Louis, répons!*

I jo, aixecant-me com calia aixecar-se en aquells anys per respondre una pregunta, sabia que no ho sabia però vaig intuir que per analogia ho podia encertar. Sí, a sis anys ja cercava solucions per analogia, com tothom qui intenta sobreviure en un medi de sobte hostil. Per analogia amb la *tapa* catalana, tan propera al *tap* de l'ampolla, vaig respondre:

—*Bouchon...*

Tots, o gairebé tots, van riure. La resposta correcta era *couvercle* i jo, que potser sentia aquesta paraula per primera vegada a la vida, crec que vaig

intuir que no l'oblidaria mai més. *Bouchon* en lloc de *couvercle*?

Aquell dia vaig aprendre una paraula més de francès i, doncs, hauria pogut ser un bon dia. Però aquell dia, sobretot, vaig adonar-me que era el més ignorant de la classe. I els altres alumnes del Curs Preparatori reien perquè coneixien la resposta correcta. I si no la coneixien potser reien més forts que els altres per dissimular la seva ignorància i llavors reien, també, de no haver estat interrogats. A mi, em va semblar que tots devien saber diferenciar un *couvercle* d'un *bouchon*. A sis anys, barrejar *tapa* i *tap* és falta de bon perdonar, però confondre dues paraules tan allunyades l'una de l'altra com *couvercle* i *bouchon* fa riure. I és un riure que burxa l'ànima i hi deixa un polsim de metzina. Encara l'hi duc, segurament.

I si aquest riure em va penetrar i corgelar va ser també perquè em va recordar que jo era allò que, segons el dogma de l'escola francesa, en principi no podia ser, un alumne de segona categoria. Era un fill d'immigrants, un fill d'immigrants pobres, un passafurtant. Fill d'un obrer de fusteria a qui una serra elèctrica havia escapat dos dits; fill d'una mestressa de casa que treballava en negre netejant les cases dels altres i que, quan arribàvem a casa després que m'hagués vingut a cercar a l'escola, només tenia esma de seure i, asseguda, preparar el sopar.

Em deia, en aquells anys, Jean-Louis, perquè l'estat civil francès hauria rebutjat qualsevol nom que no

fos francès, i perquè als meus pares, delerosos de tenir fills integrats a França, no se'ls hauria acudit mai posar-me un nom català. Sóc el tercer de quatre fills, però els altres, Brigitte, Patrick, David, tenen noms més fàcils de dur i veia com un càstig immerescut que els meus pares m'haguessin reservat a mi, com si sabessin que havien de complicar-me la vida, aquest nom que feia que em digués Jean-Louis Lluís —sense accent a la i. Els va fer gràcia que un dels seus fills es digués Lluís en dues llengües, i aquesta gràcia va ser la meva punició. Quin nom més repetitiu, m'ha dit tota mena de gent, tota la vida, abans fins i tot que pensés a fer-me dir Joan-Lluís Lluís i així reblar la repetició i fer-la definitiva, duent-la a la solapa com un senyal de distinció.

Vivíem al Voló —tan a prop, tan a prop de la frontera, i tan lluny, tan lluny dels que vivien de l'altra banda. I jo era doncs alumne del Curs Preparatori, l'any que toca saber llegir, l'any en què comença l'aprenentatge real de la llengua francesa i de les seves misterioses incoherències ortogràfiques i gramaticals.

La mestra, Madame Auriol, de qui només recordo la veu i uns esquitxos de bondat, m'havia avisat que em cridaria a la seva taula per demanar-me de llegir la primera pàgina d'un conte il·lustrat. Era la primera vegada que m'ho demanava. Un ànec aventurer viatjava a peu de país en país i jo, abans que em cridés, mentre repassava les sis o set línies de la primera plana, sentia com la por m'engolia de nou. Una paraula

resistia amb constància al meu intent de desxifrar-la i, recordant el meu fracàs davant del satànic *couvercle*, pressentia una nova humiliació. La mestra, però, em va somriure quan va sentir que m'entrebancava i va dir-me que no m'havia de preocupar, encara no ens havia parlat de la *i grega* i era normal que no reconegués la paraula *pays*. Va afegir que sense cap mena de dubte ja sabia llegir, i va felicitar-me.

L'entrebanc al mot *pays* pot tenir, si es vol, una lectura simbòlica, fins i tot psicoanalítica. Era, potser, el pressentiment dels problemes amb els quals toparia tota la meva vida en relació amb els conceptes d'identitat i de pertinença. O, dit d'una altra manera: aquest *pays* que els mestres de la República afirmaven que era el meu, i aquell *país* del qual no parlaven mai, potser ja havien començat a pugnar en alguna zona recòndita del meu inconscient. O, simplement, no sabia com es pronunciava la *i grega*.

Aquell dia dels meus sis anys, però, no pensava en identitats, només en aquest triomf de lector nou de trinca, que va ser el primer triomf de la meva vida del qual soc capaç de recordar-me.

I va tenir lloc, aquest triomf, a la mateixa aula on havia viscut pocs mesos abans la vergonya del *couvercle*, la primera vergonya pública de la qual soc capaç de recordar-me.

Vaig viure la vergonya i el triomf a l'aula on era un entre la mitja dotzena de fills d'immigrants de la classe, tots de pares de nacionalitat espanyola, una meitat

vinguda d'Andalusia i una meitat de Catalunya. O sigui que en realitat és possible que no fos l'alumne de la classe menys entès en llengua francesa, ni el més pobre, ni el més magre, ni el més mal vestit. No ho sabré mai. Era, simplement, un d'aquells, de cognom Quinta, Pena, Pagès, Ruiz, Lopez o Borrás. I que ningú no s'estranyi si escric alguns noms sense accents ni titlla, els escric de l'oficial manera francesa, l'única que comptava i compta encara avui. Com també, si anomeno els carrers on he viscut, no diré carrer sinó *rue*, per no disfressar cap realitat.

Recordo tant la vergonya com el triomf amb una precisió cinematogràfica i aquests dos esdeveniments podrien ser el punt de partida d'un llibre, que seria més o menys autobiogràfic i que tindria com a fil conductor les dues llengües que han maldat dintre meu per fer-se un espai, convivint-hi o fent-s'hi guerra. L'una, el català, des de la modèstia i la temptació de l'oblit; l'altra, el francès, des de l'arrogància i la voluntat d'omnipotència. Les dues, més tard, des dels embats de la literatura, a mesura que m'adonava que m'era aire i aliment.

I prenent com a punt de partida aquestes anècdotes viscudes al Voló entre els anys 1968 i 1969, podria deixar creure que tot plegat és una història d'orgull i de revenja. La humiliació viscuda amb el *couvercle* havia estat més potent que el triomf personal de saber llegir, ja que, al triomf de saber llegir, hi accedien d'un en un tots els alumnes. Era un triomf previsible

i, per tant, banal. La humiliació, en canvi, només havia estat meva; havia quallat dintre meu a partir dels riures que una trentena d'alumnes m'havien dedicat amb una espontània crueltat. Però si, a còpia d'anys, vaig revenjar-me d'aquesta humiliació va ser sense haver-ho previst ni preparat; va ser engolint el francès millor que els més pulcres fills de francesos i tenint les millors notes en llengua francesa de la classe, gairebé sempre, fins al batxillerat. Va ser vivint aquesta situació com una sorpresa majúscula i inexplicable.

Aquest amuntegament de petites victòries escolars, reals i gustoses, haurien pogut constituir la meua revenja suficient, alhora personal i social. Hauria estat així com l'haurien concebuda els meus professors i tots aquells amb qui vaig anar fent vida de classe en classe. La revenja exemplar del fill d'immigrants pobres, tal com es pot concebre i narrar a França, hauria estat esdevenir escriptor d'expressió francesa. I així un dia m'haurien convidat a l'escola del Voló perquè expliqués als alumnes com havia aconseguit teixir una carrera d'escriptor, des d'aquella mateixa aula fins als salons i als estudis de televisió de París. Aquest va ser el camí que vaig somiar durant uns quants anys, quan no pensava que pogués existir-ne cap altre i perquè m'hi empenyien alguns professors de francès que m'oferien el seu respecte.

Però la meua revenja real, ni prevista ni preparada, haurà estat més saborosa que un triomf mediàtic

parisenc: ser el primer a classe i, tot seguit, renunciar als honors potencials reservats als qui conreen amb un mínim d'elegància la llengua francesa. I passar-me a l'altre bàndol, a la llengua d'abans, decrepita i moribunda, la llengua llardosa i enfangada, per força menystinguda. I enfangar-me amb ella, i trobar-ho just, necessari i deliciós.

Però no crec que tot plegat fos cap revenja. Més aviat em faig l'honor de pensar que, senzillament, vaig seguir la meua via recta, la que existia dintre meu, encara que durant molts anys ho ignorés. Si hagués esdevingut escriptor d'expressió francesa, hauria pogut conèixer, potser, un èxit social superior, però hauria estat segons els criteris dels altres, segons els codis dels altres, segons la cultura i els dictàmens dels altres. Crec que si, a poc a poc, vaig decantar-me cap al català va ser perquè vaig seguir el meu rumb interior, aquell que m'era dictat per una barreja estranya de cor i de raó, d'emocions i de conviccions. Vaig decantar-me cap al català perquè dringava dintre meu, encara que no comencés a tenir consciència d'aquesta música interior fins molts anys més tard. Una música de pa calent i d'aigua clara.

En qualsevol cas, tot va ser culpa dels meus pares que, un dia, van decidir emprendre una veritable odissea per canviar de vida. Van fer, cap al nord, vuitanta quilòmetres.

DOS

SALTADORS DE FRONTERA

La meua història familiar per la banda paterna és una ziga-zaga per damunt de la ratlla fronterera, en funció dels esdeveniments històrics i del context econòmic. Família humil però que devia saber que una frontera, a més d'una barrera, pot ser una oportunitat. Devia saber-ho com a mínim des de tres generacions abans de la meua, quan el meu besavi, Emili Lluís, que sempre he sentit anomenar Avi Juny, va començar una carrera modesta però regular de contrabandista.

L'ofici implicava de marxar a peu de Llagostera, al sud del Gironès, fins a Morellàs, al Vallespir, a uns cinc quilòmetres al nord de la frontera. Caminava de punta a punta de la nit, i potser una mica més. Feia allò que havia de fer, i se'n tornava, sempre a peu. Molts anys més tard, en un bosc als afores de Morellàs, vaig descobrir una antiga garita de pedra que la duana francesa havia instal·lat en un camí estratègic

per impedir el pas dels contrabandistes. Vaig imaginar l'Avi Juny passant de llarg, bosc endins, rient-se d'aquests funcionaris que, potser, saludava, més tard, al cafè de Morellàs. Ells ja devien saber qui era, i que els enganyava, però tots plegats ho devien trobar normal. Ell aquí i ells allà, sense acrimònia ni despit, i tot sigui per dur sopa a taula.

De fet, la història de l'Annexió de la part septentrional de Catalunya, el 1659, va ser pastada de contraban des dels inicis. La nova ratlla divisòria va separar valls, pobles i famílies que fins llavors havien conformat xarxes estables de relacions humanes. I la frontera, com a obstacle a la comunicació de gent, bestiar i mercaderies, va esdevenir allò que són totes les fronteres: una zona en què cohabitaven o rivalitzen la legalitat i la il·legalitat. Per això, durant un gran nombre d'anys, contrabandistes i duaners eren de la mateixa família, fins al punt que els primers duaners del Vallespir, en lloc de perseguir els contrabandistes, els facilitaven la feina. L'estat francès ho sabia però havia acabat tolerant aquesta peculiar manera de vetllar per l'ordre i la llei a canvi que la seva sobirania sobre les terres annexionades fos acceptada per la població afectada. L'estat va crear, doncs, un cos de vigilants ficticis —a qui fins i tot va tornar el nom històric de miquelets— per salvar les aparences de la sobirania francesa. Aquesta manera tan fascinant d'ordenar el territori va durar, pel que sembla, almenys fins a la segona meitat del segle XIX. I em pre-

gunto si, ja entrat el segle xx, els duaners que provaven d'enxampar el meu besavi encara duïen en un racó de la ment, com un eco discret, la possibilitat de complicitat activa amb els contrabandistes, o si s'havien passat al bàndol de l'estat. Tenien, encara, ànima de miquelets o ja eren, simplement, funcionaris del servei de duana?

El meu besavi, en tot cas, saltava tot sovint la ratlla i per això no va costar gaire al seu fill, el meu avi Narcís Lluís, seguir la ruta paterna quan el govern espanyol el va cridar per anar a la guerra d'Àfrica. Renunciant amb entusiasme a complir el seu deure, va desertar, instal·lant-se a Morellàs amb la seva dona, Mèrida Banyes. I de mica en mica les seves sis germanes van seguir el seu exemple i van passar a viure "a França". En aquella època, als anys vint, tot era molt fàcil en aquest racó de terra, en particular la integració lingüística que, de fet, no existia per qui vingués del sud de la frontera: més aviat devia ser complicat trobar, a Morellàs, algú que no parlés català.

Sé que avui pot semblar extravagant imaginar una Catalunya Nord gairebé monolingüe en català, però va ser així fins als primers anys del segle xx.

Les llengües poden desaparèixer a velocitats sorprenents i, per exemple, puc testimoniar que en el meu mig segle i escaig de vida, el català haurà passat de ser una llengua sentida diàriament pels carrers de qualsevol poble a ser una raresa, una excepció. Un anhel cada vegada més utòpic. Avui, en sentir algú

parlar català, quan és amb accent local, intento apropar-m'hi, discretament, i escoltar. Escolto per saber de què es parla, avui, en català, aquí, i sobretot quines paraules s'utilitzen.

I m'omple de joia, i m'omple de tristor. I que se'm perdoni la grandiloqüència si dic que també m'omplen les ganes d'escopir a la boca dels assassins de llengües.

I a vegades aprenc alguna cosa, com ara la interjecció «Bon Déu de la Creu!» que desconeixia i que vaig sentir en un supermercat —i el «bon» s'ha de pronunciar «*bun*», a la manera rossellonesa. Però cada vegada cal esperar més abans de tornar a sentir una altra conversa.

I la joia, i la tristor. I les ganes d'escopir.

Als anys mil nou-cents vint tot era molt diferent. És clar que no hi havia gaires persones que es preocupessin per la llengua, si més no en positiu: només hi pensaven de debò aquells que volien exterminar-la. I no mandrejaven. Els altres, la immensa majoria d'altres, la veien com un element natural dels seus paisatges diaris, un element una mica vulgar pel fet que gent saberuda els hagués dit que era vulgar, però a priori inalterable. El meu avi Narcís, doncs, no devia pensar-hi gaire ni sospitar que el destí de la seva llengua seria aviat tan diferent en aquesta terra del Vallès on havia trobat un cert refugi.

Una de les seves germanes, potser la més aventurera, havia franquejat els límits de la llengua catalana

instal·lant-se a les Corberes occitanes, a Pasiols. Devia ser la filla preferida del seu pare, perquè l'Avi Juny, quan va veure tota la seva canalla fer vida al nord, va decidir anar a viure amb ella per fer-hi de jubilat. Però aviat va sentir-se malament en un poblet on quasi tothom ja s'havia passat al francès. Si haguessin parlat occità ja s'hauria espavilat per crear-se la seva pròpia barrija-barreja d'idioma. Va decantar-se, doncs, per Morellàs, que coneixia molt bé i on hi tenia un fill i unes quantes filles. I va fer-se amic de debò amb els duaners també jubilats que mai no l'havien enxampat i que, ara, de tant en tant li pagaven una copeta, el diumenge al matí. Tot plegat, doncs, ja teníem per aquells paratges una representació prou nodrida de la família Lluís.

M'he preguntat sovint si, abans del meu besavi, d'altres avantpassats meus van realitzar aquesta mateixa proesa banal però que demana un cert coratge: saltar la frontera per intentar viure millor. No sé imaginar cap motiu raonable perquè no ho haguessin fet. Però, de la generació anterior a la del meu besavi, que devia haver nascut durant la primera meitat del segle XIX, només en sé que vivien en un mas anomenat Can Juny. I que d'aquí venia el sobrenom del meu besavi.

I el meu pare, doncs, Rafel Lluís, va néixer a Morellàs, el 1927. Hauria estat immigrant de la segona generació i hagués après a oblidar el català a l'escola francesa si la República espanyola no hagués amnis-

tiat els desertors, fet que va incitar el meu avi a tornar a Llagostera. Si s'hagués quedat al Vallespir hauria evitat la Guerra civil, el reclutament a l'exèrcit de la República i el tancament posterior en un camp de presoners franquista. I hauria evitat al meu pare de rebre l'educació falangista que va detestar tant que gairebé no ens en va voler parlar mai. Però l'avi Narcís va decidir no tornar a desertar, no tornar a passar la ratlla, perquè creia en allò que, el 1936, va anar a defensar.

L'avi Narcís, no ho he dit encara, era cadiraire i, per completar els seus ingressos, criava canaris. En aquells anys sense televisió i poques ràdios, els ocells engabiats, pel que sembla, enriquien el paisatge sonor i visual de la gent. Un dia ens va posar un disc en què s'hi sentien, només, piuladisses d'ocells. El passava hores senceres als seus presoners, perquè aprenguessin l'ofici. Però quan, de tant en tant, ens regalava un canari, aquest cantava poc i no vivia gaire. I, contemplant-lo mort al fons de la gàbia, mentre m'entristia, em sorprenia que, a casa dels fills i nets d'un criador de canaris, ningú no tingués prou traça per mantenir-los en vida.

Ara, el que més em sorprenia de l'avi Narcís, era que el meu pare el tractés de vós. A mi, acostumat com estava a la cultura francesa passada pel sedàs de la televisió, em feia pensar en els films històrics, amb classes benestants, terratinents i aristòcrates, o burgesos de grans indústries en què el «vós» era el tractament

obligatori al si de les famílies. És clar, em costava molt veure la relació entre aquestes famílies i la meva, amb la nostra pobresa per sort cada any més relativa. Vaig sentir un dia el fill del general De Gaulle explicar en una entrevista com una vegada havia gosat anomenar el seu pare “Charles” i com aquest li havia ventat una plantofada. Em vaig preguntar què hauria fet el meu avi si el seu fill l’hagués tutejat. També l’hauria plantofat? Nosaltres, però, els seus nets, el tutejàvem i no recordo que se n’ofengués quan, per exemple, ens portava a beure una Coca-Cola a Cal Degollat, el seu bar preferit de Llagostera, i ens podia sentir tothom. Això era durant les vacances d’estiu, quan saltàvem la frontera cap al sud després d’haver passat davant un estol de guàrdies civils fronterers hermètics a l’amabilitat.

I així —sempre a l’ombra de la meva mare, sense la qual, de petit, segurament m’hauria negat a anar a Cal Degollat fins i tot amb una Coca-Cola com a premi— vaig començar a aprendre resquills de llengua espanyola de tant llegir-la a tot arreu.

,

«Recordo tant la vergonya com el triomf amb una precisió cinematogràfica i aquests dos esdeveniments podrien ser el punt de partida d'un llibre, que seria més o menys autobiogràfic i que tindria com a fil conductor les dues llengües que han maldat dintre meu per fer-se un espai, convivint-hi o fent-s'hi guerra. L'una, el català, des de la modèstia i la temptació de l'oblit; l'altra, el francès, des de l'arrogància i la voluntat d'omnipotència.»

.....

JOAN-LLUÍS LLUÍS (Perpinyà, 1963) té una llarga i premiada trajectòria com a novel·lista, amb títols com *El dia de l'ós*, *Aiguafang*, *Les cròniques del déu coix* (guardonat amb la Lletra d'Or) i *El navegant*, i que ha culminat amb el premi Sant Jordi per *Jo soc aquell que va matar Franco*. Ha publicat també l'assaig pamfletari *Conversa amb el meu gos sobre França i els francesos*, un *Diccionari de llocs imaginaris dels Països Catalans* i el joc literari *Xocolata desfeta*. Col·laborador habitual a diversos mitjans escrits, *L'Avenç* entre ells, ha conreat gairebé tots els gèneres i registres, sempre de manera personal. Ha traduït al català obres de Félix Fénéon, Joan Bodon i Boris Vian.

L'Accent / **L'AVENÇ**